

1920/35609

טו' באייר תשע"ד
15 במאי 2014

לכבוד
הדירקטוריון של
המוסד לסקירת עמיתים
ליד לשכת רואי החשבון בישראל בע"מ

נכבדי,

**הנדון: דוח על סקירת עמיתים במשרדי רואי חשבון
המבקרים דוחות כספיים של תאגידיים מדווחים
בגין שנת הביקורת 2012**

סקירת עמיתים נערכת במשרדי רואי חשבון המבקרים חברות שניירות הערך שלהן נסחרים בישראל (להלן - "תאגידיים מדווחים"), לרבות חברות דואליות. הסקירה מתייחסת למערך הפעילות המקצועית במשרד בתחום הביקורת של דוחות כספיים, תוך התמקדות בביקורת התאגידיים המדווחים באותם משרדים. הסקירה אינה כוללת חברות שניירות הערך שלהן נסחרים בארה"ב, שהביקורת שלהן נתונה לפיקוח ה-PCAOB.

בביצוע הסקירה אנו מתייחסים לשורה של נושאים העוסקים בעיקרם בציות להוראות חוק ורגולציה בתחום הביקורת, לתקני ביקורת מחייבים בישראל ולנהלים שאימצה המשרד, אם בצורה עצמאית או במקרים בהם המשרד מסונף לרשת בינלאומית, לנהלי הרשתות הבינלאומיות המחייבים את המשרד. עבודת הסקירה נחלקת לשניים: בחלקה הראשון אנו סוקרים את מערך הפעילות המקצועית הכללית במשרד הרלוונטי לכלל התאגידיים המדווחים המבוקרים על ידיו. בחלקו השני של הסקירה, לצורך אימות היישום של הכללים המקצועיים, אנו סוקרים את עבודת הביקורת שנערכה על ידי המשרד במדגם של תיקי ביקורת, האמורים לייצג, ככל שניתן, את התאגידיים המדווחים המבוקרים על ידי המשרד.

בהתאם למחזוריות שנקבעה על ידי דירקטוריון המוסד, הסקירה לגבי שנת הביקורת 2012 תוכננה ל-5 משרדים שביקרו באותה שנה כ-82% מכלל התאגידיים המדווחים ואשר נקבע לגביהם כי הסקירה אצלם תבוצע מדי שנה ול-8 משרדים אחרים שביקרו בשנת 2012 כ-9% מכלל התאגידיים המדווחים, שמביניהן 2 משרדים נסקרים אחת לשנתיים והשאר נסקרים אחת לשלוש שנים. התכנית בוצעה במלואה. במסגרת הסקירות שנערכו נסקרה הביקורת שערכו המשרדים ב-63 תאגידיים מדווחים (מספר זה מהווה בקירוב כ-10% מכלל התאגידיים המדווחים בישראל) ובכללם נסקרה, כמידי שנה, ביקורת תאגידי בנקאי אחד, בתיאום עם המפקח על הבנקים. זוהי השנה השמינית בה בוצעה סקירה ובכל המשרדים הנסקרים קיים מעקב אחר תיקון ליקויים שדווחו בסקירות קודמות.

דוח זה מפרט הערות רוחביות העולות מהסקירות שנערכו. דיווח פרטני לגבי כל אחד מהמשרדים שנסקרו מוגש לכל משרד בנפרד. הדוחות המוגשים למשרדים מתחלקים אף הם לממצאים רוחביים המאפיינים את העבודה המקצועית באותו משרד העולים מסקירת מערך הפעילות המקצועית בתחום ביקורת דוחות כספיים ולהערות פרטניות המתייחסות לסקירת הביקורת שנערכה בתיקי התיעוד (ניירות עבודה) של התאגידים המדווחים שנדגמו בסקירות. ממצאים חריגים מובאים לדיון לדירקטוריון המוסד על מנת לשקול נקיטת אמצעים כגון פנייה למועצת רואי חשבון, לרשות ניירות ערך או למפקח על הבנקים.

הסוקרים המבצעים את עבודת הסקירה הם רואי חשבון, שותפים או מנהלים בכירים במשרדי רואי חשבון, הנבחרים בקפידה, העוסקים בפרקטיקה בהווה או עסקו בה בעבר הלא רחוק. הנהלת המוסד מבצעת מיון ורוטציה של הסוקרים בשים לב לשני פרמטרים עיקריים:

1. ידע וניסיון רלוונטיים ועדכניים לביקורת של תאגידים מדווחים.
2. משובים לגבי איכות ביצועיהם של הסוקרים.

בהתאם למדיניות הנ"ל, חלק מהסוקרים שהשתתפו בסקירות השנה היו סוקרים חדשים שהיו עד לאחרונה שותפים או מנהלים במשרדי רואי חשבון מובילים, וזאת כדי להבטיח את הרמה המקצועית הגבוהה של הסקירות והיכולת האישית הנדרשת.

הסקירות נערכות בהתאם לקווים מנחים ותוכנית עבודה מפורטת המפורסמת גם באתר האינטרנט של המוסד. הנהלת המוסד מקיימת קשר מקצועי שוטף ורציף עם הסוקרים. כמו כן, נערכים מפגשים תקופתיים עם הסוקרים המיועדים לרענון, עדכונים מקצועיים ומסירת דגשים המתחייבים על פי התפתחויות משקיות, בנוסף לתוכנית העבודה המפורטת.

בסקירות השנה המשכנו להתמקד בתקן ביקורת 104 העוסק בביקורת של רכיבי בקרה פנימית על דיווח כספי שהוחל ביישומו בשנת ביקורת 2010. כן המשכנו בהתמקדות בנושאי אבטחת מידע במשרדים - נושא שחשיבותו הולכת וגדלה; בגלל המומחיות המיוחדת הנדרשת והזמן הדרוש לתיקון ליקויים אנו מכסים נושא זה בהדרגה. נושאים נוספים שזכו לתשומת לב מיוחדת השנה היו, בין היתר, בחינת העסק החי ויישום נהלי ביקורת מערכות מידע.

לסיכום, אנו עדים למאמצים משמעותיים מצד המשרדים הנסקרים לתיקון ליקויים שעלו בסקירות קודמות יחד עם מודעות גוברת לבקרת איכות בעבודתם המקצועית ברמת המשרד בכלל ובהתקשרויות לביקורת תאגידים מדווחים, תוך קיום תהליך שיפור מתמשך.

ב ב ר כ ה,

יוסי בן אלטבט, ר"ח (מוסמך במשפטים)
מנהל המוסד לסקירת עמיתים

הערות רוחביות העולות מהסקירה

אנו מחלקים את הממצאים לשני חלקים:

1. המערך המקצועי הכללי במשרדים

2. יישום תקני ונהלי ביקורת

1. הערות רוחביות המתייחסות למערך המקצועי הכללי במשרדים:

1.1 אי תלות

בסקירות שערכנו השנה נצפו מספר מקרים של מתן שירותים נלווים על ידי רואי חשבון מבקרים של תאגידים מדווחים, או של רואי חשבון מבקרים של חברות בנות של תאגידים כאמור, בהם נושא ניגוד עניינים אפשרי לא נשקל עד תום על ידי צוותי הביקורת. מדובר במצבים הנתונים לפרשנויות ושאלת ניגוד עניינים אפשרי בהם, כאמור, איננה נקיייה מכל ספק. בנסיבות אלה מן הראוי שצוותי הביקורת ייתנו דעתם על הנושא ויתעדו אותו. בהקשר זה נציין שהנחיות אי תלות הכלליות של רשות ניירות ערך מאפשרות קבלת PRERULING מראש. כמו כן ניתן כמובן לקבל חוות דעת משפטית בנדון בטרם תחל ההתקשרות למתן שירותי ביקורת או שירותים נלווים, לפי העניין.

1.2 אבטחת מידע

עם התפתחות עולם הסייבר, גברו הסיכונים להם חשופים משרדי רואי חשבון בקשר לשמירה על סודיות המידע האגור במערכות המידע שלהם, הקשור לגופים המבוקרים על ידיהם. סיכון זה מתבטא גם בפגיעה אפשרית בתיעוד עבודת הביקורת הנשמר במשרדים, אשר יותר ויותר עובר למדיה אלקטרונית ופגיעה בו עלולה לגרום נזק כבד. הנזק יכול להיגרם על ידי גורמים עוינים חיצוניים, אך יכול להיגרם גם מבפנים על ידי שימוש לא זהיר של סגל המשרד. ככל שהסיכון גובר גם אמצעי ההגנה הולכים ומשתכללים, אלא שהתקנת אמצעי הגנה יעילים ומעודכנים היא לעיתים יקרה ודורשת זמן היערכות, מה שגורם למשרדים מסוימים שלא להיות ערוכים באופן מלא לסיכון של גרימת נזק למערכת המידע, בין אם הפגיעה מכוונת או שהיא נעשית באקראי.

רק בתחילת חודש מרס 2014 פורסם בעיתונות הכלכלית מקרה הממחיש את הסיכון האמור: על פי הפרסום, משרד רואי חשבון מוביל ומוכר המבקר חברות מהגדולות ביותר במשק נפל קורבן להחדרת וירוס למחשב על ידי האקרים באמצעות מייל שנשלח ושתקף את קבצי המידע שבמחשבי המשרד. המשרד נדרש על ידי האקרים לתשלום כופר, ביצע את התשלום, ולמרות זאת הקבצים שנפגעו, נכון למועד הפרסום, לא שוחזרו. המשרד מסר שככל הידוע לו ההאקרים לא העתיקו את הקבצים.

בשנה האחרונה כמו גם בשנים קודמות, המוסד לסקירת עמיתים שם דגש על סקירת ההיערכות של המשרדים בנושאי אבטחת מידע. סקירות אלה נערכות על ידי סוקרי המוסד בעלי מומחיות מיוחדת בנושא. דוח הסקירה המוגש למשרדים כולל פרק העוסק באבטחת מידע. ממצאי הסקירות מצביעים במרבית המקרים על צורך, בשיפור מערכות האבטחה, הן באבטחה במערכות אלקטרוניות והן באבטחה פיזית. מאחר ומדובר בתהליך אשר מטבעו מתמשך על פני תקופות ארוכות יחסית ודורש משאבים איכותיים ויקרים, אנו חוזרים לבדוק יישום המלצותינו לתיקון נושאים אלה לאחר דילוג על תקופת הביקורת הדרושה לתיקון הבעיה.

ניתן באופן כללי למנות את התחומים העיקריים הבאים הדורשים התייחסות, העולים מהסקירות שנערכו:

- (א) מידור בהרשאות גישה לנתוני מבוקרים, הן במערכות מידע ממוחשבות והן בגישה פיזית לתיקי תיעוד;
- (ב) אבטחת מידע למניעת דליפת מידע רגיש, באמצעות דואר אלקטרוני או באמצעות מדיה נתיקה;
- (ג) מניעת אפשרות של התקנת תוכנות זדוניות במערכות המידע ושימוש באנטי וירוס;
- (ד) אבטחת מחשבים ניידים, לרבות אפשרויות של גישה מרחוק;
- (ה) אבטחה פיזית, הן במשרדים והן לגבי מחשבים ניידים ותיקי תיעוד המוחזקים אצל המבוקרים במהלך ביצוע הביקורת.

1.3 השתלמויות והדרכות לשותפים ועובדים

בהיעדר הנחיות מחייבות, קיימת אי אחידות בנושא זה בין המשרדים השונים. במשרדים מסוימים נראה שהיקף ההשתלמויות השנתי לשותפים ולעובדים נמוך. כמו כן, לא תמיד מקוימת בקרה על השתתפות הסגל בהשתלמויות והדרכות הנערכות במשרד.

לצוותי ביקורת של חברות הנסחרות בארה"ב הכפופות לפיקוח של ה-PCAOB, נערכות השתלמויות והדרכות בהיקף המחויב בארה"ב. לעיתים נוצר מצב באותו משרד בו עובדים מסוימים מחויבים לעבור השתלמויות והדרכות יותר מאשר עובדים אחרים.

מן הראוי שהמקצוע בישראל ייתן את דעתו לנושא חשוב זה והמשרדים יקבעו כללים מחייבים בנדון לסגל המשרד, בהיקף נאות. כמו כן, המוסד לסקירת עמיתים פונה בימים אלה למועצת רואי חשבון על מנת שזו תפעל לקביעת כללים מחייבים בנדון.

2. הערות רוחביות המתייחסות ליישום תקני ונהלי ביקורת

2.1 JOINT AUDITS

דיווחנו בעבר על מקרים בהם נערכו נהלי ביקורת בהיקף בלתי מספיק בחלק מהמשרדים המבצעים ביקורת משותפת (Joint Audit). חלק מהבעיה מקורה בהיעדר תקינה והנחיות בנושא ואף בהיעדר פרקטיקה מקובלת אחידה בין המשרדים.

במקרה מסוים שנסקר השנה בו הדוחות הכספיים המאוחדים של תאגיד מדווח מבוקרים במשותף על ידי משרד א' ומשרד ב', נמצא כי הדוחות הכספיים של חלק מהחברות הבנות שאוחדו בוקרו על ידי משרד א' בלבד והדוחות הכספיים של חלק אחר מהחברות הבנות שאוחדו בוקרו על ידי משרד ב' בלבד, דבר שהינו מקובל כשלעצמו. ואולם, בחוות הדעת המשותפת על הדוחות הכספיים המאוחדים, מציין משרד א' כי הדוחות הכספיים של חברות בנות מסוימות מבוקרות על ידי משרד ב' בלבד וחוות דעתם ככל שהיא מתייחסת לסכומים שנכללו בגין אותן חברות מבוססת על דוחות משרד ב' בלבד. באופן דומה מצוין כי חברות בנות מסוימות מבוקרות על ידי משרד א' בלבד וחוות הדעת של משרד ב' ככל שהיא מתייחסת לסכומים שנכללו בגין אותן חברות מבוססת על דוחות משרד א' בלבד. הסקירה העירה שההסתמכות על ביצוע הביקורת על ידי אחד המשרדים בלבד בחוות הדעת המשותפת, ללא לקיחת אחריות משותפת, עלולה לפגום בנראות הביקורת המשותפת. המשרד הנסקר מסר בתגובה כי בהיעדר תקן ביקורת מחייב, הערת המוסד איננה מחייבת.

המוסד לסקירת עמיתים פנה ללשכת רואי חשבון על מנת שזו תתקין הנחיות מחייבות בנושא זה. נמסר כי מוסדות הלשכה הכלילו נושא זה בתוכניות העבודה שלהם.

2.2 אי מיצוי נהלי ביקורת

נמצאו מקרים בהם לדעת הסקירה והנהלת המוסד, צוותי הביקורת לא יישמו נהלי ביקורת מבססים במידה מספקת. להלן מספר דוגמאות:

(א) במקרה מסוים של חברה בחיסול, צוות הביקורת נמנע מביצוע נהלי ביקורת מסוימים מטעמי חסכון בשעות עבודה והיעדר תשתית מתאימה בתוכנת הביקורת המותאמת ספציפית לעסק בחיסול.

על פי סעיף 13 לתקן ביקורת 82, "הקושי או העלות הכרוכים בהשגת המידע אינם מהווים כשלעצמם בסיס תקף להשמטת נוהל ביקורת שאין לו תחליף". לדעת המוסד לסקירת עמיתים, גם בעסק בחיסול קיימים סיכונים ביקורת ולא ניתן לוותר על ביצוע נהלי ביקורת בשל היותו של המבוקר עסק בחיסול.

(ב) במקרה אחר בו חלק מהותי של מלאי חברה מסחרית הוחזק במחסנים בחו"ל, הסתמך צוות הביקורת על אישור המחסן שהתקבל בידי החברה המבוקרת והועבר לצוות הביקורת על ידי החברה המבוקרת. לא נערך אימות פיסי של המלאי. אנחנו סבורים שבמקרה זה היה על צוות הביקורת לבחון את אמינות האישור שכאמור לא התקבל בידיו במישרין, וכן לבצע נהלי ביקורת של אימות כמויות המלאי על ידי מבקרים מקומיים של רשת משרדי רואי חשבון אליה נמנה המשרד הנסקר.

2.3 הסתמכות על ביקורת של רכיבי בקרה פנימית על דיווח כספי במקום סקר בקרה פנימית

תקן ביקורת (אב) 9 מחייב עריכת סקר בקרה פנימית הקיימת בגוף המבוקר להלכה ולמעשה כבסיס לעריכת תוכנית הביקורת ולקביעת היקף הבדיקות המבססות על ידי רואה החשבון המבקר.

במקרים מסוימים נמצא כי צוותי הביקורת ויתרו על עריכת סקר בקרה פנימית, והסתמכו במקומה על הביקורת שערכו על רכיבי בקרה פנימית על דיווח כספי בהתאם לתקן ביקורת 104. המקרה מסוים נמצא כי לא נערך סקר בקרה פנימית אף לא בשנת הביקורת הראשונה.

ביקורת של רכיבי בקרה פנימית על דיווח כספי בהתאם לתקן ביקורת 104 לא יכולה להוות תחליף לסקר בקרה פנימית, ולו גם משתי סיבות עיקריות:

(א) במסגרת יישום תקן ביקורת 104 נבדקים בקרות ותהליכים מהותיים מאד לדיווח כספי, שאינם מכסים את כלל הבקרה הפנימית הקיימת בעסק, ולכן בדיקות אלה אינן יכולות לשמש בסיס לקביעת תוכנית הביקורת.

(ב) הבדיקות לצורך יישום תקן ביקורת 104 נערכות לעיתים במקביל לביקורת הדוחות הכספיים, ולעיתים על ידי צוות נפרד מהצוות העורך ביקורת על הדוחות הכספיים. ולכן, זאת סיבה נוספת שבדיקות לפי תקן 104 אינן יכולות לשמש בסיס לקביעת תוכנית ביקורת הדוחות הכספיים.

2.4 היעדר תקשורת מספקת עם הדירקטוריון וועדותיו

תקן ביקורת 76 מחייב תקשורת עם הדירקטוריון בנושאים הקשורים לבקרת העל העולים אגב הביקורת. נושאים אלה כוללים בין היתר את הגישה הכללית וההיקף של הביקורת, מדיניות חשבונאית, סיכונים, חשיפות ואי וודאויות משמעותיים, תיקונים הנובעים מהביקורת, אי הסכמות עם הנהלת הגוף המבוקר, קשיים משמעותיים שהתעוררו במהלך הביקורת ועוד.

במקרים מסוימים נמצא כי תקשורת זו לא ממוצית ו/או לא מתועדת במידה מספקת.

2.5 קביעת סף המהותיות

בנוסף לתקן ביקורת 86, הנחיות רשות ניירות ערך קובעות את אופן בחינת המהותיות של טעות בדוחות הכספיים ומספקות הנחיות לצורכי קביעת סף המהותיות. בפועל, סף המהותיות נקבע לא פעם על פי מתודולוגיה משרדית המוכתבת על ידי תוכנת הביקורת שבשימוש אותו משרד.

במקרים מסוימים נמצא שסף המהותיות שנקבע על ידי התוכנה המשרדית היה פחות מחמיר מסף המהותיות המוגדר על פי הנחיות הרשות. במקרה מסוים הגיע פער זה לכ-70%. יצוין שבאותו מקרה סך הטעויות (שלא תוקנו) שנצברו לא הגיע לסף המהותיות על פי הנחיות הרשות. עם זאת, לדעתנו, יש להתאים את המתודולוגיה המשרדית באופן שסף המהותיות הנקבעת על פיה לא יהיה פחות מחמיר מהנחיות הרשות.

2.6 נהלי ביקורת עסקאות עם צדדים קשורים

נהלי הביקורת בקשר לעסקאות עם צדדים קשורים המפורטים בתקן ביקורת 52 כוללים בין היתר קבלת אישורים מצדדים קשורים בדבר קיום עסקאות עימם, סכומיהן ותנאיהן. נמצאו מקרים בהם נוהל זה לא מקיים. נמצא מקרה בו שיעור רכישות חומרי גלם מצד קשור הגיעו לכדי 45% מכלל הרכישות אך לא נמצא תיעוד על ביצוע נוהל זה.

2.7 ניתוחים אנליטיים

תקן ביקורת 79 קובע שעל רואה חשבון המבקר ליישם נהלים אנליטיים בשלבי תכנון הביקורת ובשלבי הבחינה המסכמת של הביקורת. התקן עוד קובע שכאשר בעקבות יישום נהלים אנליטיים המבקר מזהה תנודות או יחסים משמעותיים שאינם תואמים מידע רלוונטי אחר, עליו לערוך בדיקה ולקבל הסברים וראיות מספקים. במקרים מסוימים נמצא שהניתוחים האנליטיים שיושמו לוקים בחסר, ו/או לא נמצא תיעוד למענה שניתן בעקבות גילוי סכומים ויחסים השונים באופן משמעותי מן הצפוי.

2.8 מועד קבלת מכתב היועצים המשפטיים (Legal Letter)

תקן ביקורת 83 קובע שעל רואה החשבון המבקר לשקול את מצבם של עניינים משפטיים עד לתאריך דוח רואה החשבון המבקר, או בסמוך אליו. עוד קובע התקן שבמקרים מסוימים יתכן שהמבקר יזדקק להשיג מידע מעודכן מיועציו המשפטיים של הגוף המבוקר (Follow-up Letter).

הפרשנות המקובלת לגבי המועד הסמוך אל תאריך דוח רואה חשבון המבקר עד אליו מכתב היועצים המשפטיים צריך להיות מעודכן היא לא יותר משבוע לפני תאריך דוח רואה חשבון המבקר. ואולם נמצאו מקרים רבים בהם מכתבי היועצים המשפטיים התקבלו במועד מוקדם יותר, לעיתים אף חודש ימים ויותר לפני תאריך דוח רואה חשבון המבקר. במקרים אלה, על צוותי הביקורת להשיג מידע מעודכן מהיועצים המשפטיים של הגוף המבקר (Follow-up Letter) כנדרש בתקן ביקורת 83.

2.9 שימוש בעבודת מומחה

(א) כאשר נעשה שימוש בעבודת מומחה, תקן ביקורת 96 מחייב את רואה חשבון המבקר להעריך את נאותות עבודת המומחה כראיית ביקורת. לצורך כך על רואה החשבון המבקר לשקול את נתוני המקור בהם נעשה שימוש, הנחות ושיטות בהן נעשה שימוש ועקביותן ביחס לתקופות קודמות ואת תוצאות עבודת המומחה.

נמצאו מקרים בהם צוותי ביקורת לא יישמו נהלי הערכת עבודת מומחה (אקטואריה, הערכות שווי) כאמור, או לא תיעדו אותם.

(ב) לא תמיד קיימת הקפדה לקבלת דוח סופי (בהבדל מטיוטה) החתום כהלכה על ידי המומחה.

כמו כן לא תמיד נמצא תיעוד בניירות העבודה לבדיקת כישורי המומחה והאובייקטיביות שלו, כנדרש.

2.10 עיתוי בדיקת אפקטיביות רכיבי בקרה פנימית על דיווח כספי

רואה החשבון המבקר מחווה דעה על אפקטיביות רכיבי בקרה פנימית על דיווח כספי לתאריך המאזן; עם זאת, הוא יכול לבצע את בדיקותיו במהלך השנה המבוקרת, בלבד שיאסוף ראיות ביקורת נוספות ביחס לתקופה הנוותרת עד תום השנה (roll forward procedures). כללים בנדון נקבעו בתקן ביקורת 5 של ה-PCAOB עליו נסמכת התקינה הישראלית וכן בתקן ביקורת 98 של לשכת רואי חשבון.

נמצאו מקרים בהם בדיקות הבקרה ("סטטיסטי") נערכו על ידי צוותי הביקורת מוקדם במהלך השנה (רבעון ראשון ושני) ולא בוצעו נהלים משלימים (roll forward procedures) על מנת לקבוע כי רכיבי הבקרה אפקטיביים ליום המאזן.

נמצאו מקרים אחרים כאשר כל בדיקות הבקרה בוצעו בעת ביקורת הדוחות הכספיים לאחר תאריך המאזן.

ככל שעיתוי עריכת הבדיקות רחוק מתאריך המאזן (שהוא המועד עליו מחוויים דעה), כך פוחתת האפקטיביות של הבדיקות.

2.11 חתימה על מכתב התקשרות

במקרים מסוימים אין הקפדה על חתימת מכתב התקשרות לפני תחילת הביקורת, כנדרש בתקן ביקורת 91.

* * *